

Reconsiderarea unei descoperiri funerare: mormântul de la Poian, jud. Covasna

Cuvinte cheie: mormânt, estul Transilvaniei, Monteoru, Costișa, Ciomortan

Key words: grave, Eastern Transylvania, Monteoru, Costișa, Ciomortan

Abstract

The paper discusses an older discovery from eastern Transylvania, an inhumation grave, a small bowl being placed next to the deceased, who was deposited in a crouched position on the right side. Some analogies for this vessel are also presented, sustaining, as well as the burial rite does, that the funerary discovery from Poian belongs to Monteoru culture. The former attribution of the burial, either to Ciomortan or Costișa culture, is considered incorrect.

În 1967, cercetările arheologice efectuate în localitatea Poian, jud. Covasna, în locul numit *Panta de Piatră / Köhât*, au dus la dezvelirea unui mormânt de inhumatie, atribuit de către descoperitor unui grup cultural nou definit la acea dată – Ciomortan¹. În afara acestei descoperiri funerare, alte vestigii aparținând epocii bronzului menționate pentru situl de la *Panta de Piatră* erau cele ceramice aparținând culturii Noua, precum și câteva fragmente de vase Wietenberg², adunate în campaniile întreprinse între 1963 și 1967. Lotul de materiale aflat atunci a fost publicat sumar, descoperirea funerară nefăcând excepție.

Mormântul, aflat la mică adâncime (0,35 m), conținea scheletul relativ bine păstrat ale unui copil de 6-10 ani, depus în poziție chirchită puternic, pe partea dreaptă – cu genunchii aduși în dreptul toracelui și cu antebrățele ridicate în dreptul feței – fiind așezat cu picioarele spre nord și capul spre sud. Nu se specifică detalii privind forma gropii sau existența unor posibile amenajări funerare, care fie nu au existat, fie nu au fost observate. Inventarul a constatat într-un singur vas (fig. 1/1), păstrat fragmentar, care a fost așezat în apropierea capului defunctului³.

Vasul⁴ – un castron de mici dimensiuni (înălțime: 4 cm; diametrul gurii: 11 cm; diametrul bazei: 7 cm) a fost lucrat dintr-o pastă omogenă, aspră, conținând nisip. Starea de conservare a obiectului este bună, acesta păstrându-se în proporție de circa 70%, cu suprafețele puțin corodate. Bine ars, având culoarea cărămizie-gălbui, cu o pată cenușie spre bază (datorată probabil arderii secundare), castronul are forma tronconică cu marginea rotunjită. Fundul vasului este ușor concav, iar zona de demarcație dintre bază și

perete este rotunjită. Recipientul a fost decorat cu patru câmpuri trapezoidale de împunsături alungite, făcute cu un obiect ascuțit; câmpurile sunt mărginite de câte trei incizii verticale pe fiecare latură, iar în intervalul dintre câmpuri au fost aplicați, aproape de baza vasului, patru butoni rotunjiți. Maniera de realizare a decorului este destul de neglijentă, atât în ceea ce privește împărțirea registrelor, cât și în trasarea liniilor care le separă.

Vasul a servit drept reper pentru încadrarea culturală a complexului funerar, iar pentru aceasta Zoltan Székely și-a îndreptat atenția spre unele descoperiri proprii din depresiunea Ciucului. Constată, așadar, că și în așezarea de la Păuleni / Ciomortan apar vase de mici dimensiuni, cu suprafețe (de regulă triunghiulare) acoperite cu împunsături, alături de alte materiale ceramice decorate cu triunghiuri incizate, cu câmpul hașurat. Considerând, în baza acestei asemănări, că cele două situri (așezarea de la Păuleni și mormântul de la Poian) aparțin aceleiași manifestări culturale, introduce în literatura de specialitate noțiunea de „*cultura Ciomortan*”⁵. În afara acestor două puncte cu descoperiri ceva mai consistente, atribuie aceleiași culturi câteva loturi de materiale recuperate în condiții stratigrafice incerte de la Sântionlunca și Peteni.

Termenul Ciomortan se impune pentru o perioadă, fenomenul fiind prezentat în literatură ca unul coerent; fără a se discuta substanța acestuia, în câteva prezentări, „*sintetic*”, se insistă asupra poziției cronologice a descoperirilor și a raporturilor cu mediile culturale învecinate, observându-se asemănările între ceramica specifică, din estul Transilvaniei și cea din zona subcarpatică a Moldovei, de tip Costișa și Monteoru⁶.

Reluarea cercetărilor la Păuleni și compararea mai atentă a materialelor rezultate de aici cu cele din provincia est-capatică, însă, a demonstrat că existența unei „culturi Ciomortan” – fenomen de sine stătător, aflat în estul Transilvaniei la contactul perioadelor timpurie-mijlocie ale epocii bronzului – nu se susține⁷.

Recent, reluând descoperirile din perioada mijlocie a epocii bronzului de pe ambii versanți ai Carpaților Răsăriteni⁸, am constatat, pe de o parte, nivelul insuficient de informație pentru definirea unei culturi sau a unui grup cultural uniform distribuit în estul Transilvaniei la începutul bronzului mijlociu, iar pe de altă parte asemănarea până la identitate a unora dintre materialele ceramice „Ciomortan” din depresiunea Brașov cu cele de tip Monteoru Ic3 din Moldova și dealurile subcarpatice ale Munteniei.

Chiar în condițiile unei ilustrări slabe a descoperirilor, se observă similitudinea extrem de mare între vasul depus în mormântul de la Poian și unele materiale monteorene de la Bogdănești (fig. 1/3, 4, 6), Răcăuți (fig. 1/5) și Sărata Monteoru (fig. 1/2).

În stabilirea acestor analogii am avut în vedere tipul de decor, modul în care acesta a fost realizat și maniera de modelare a vaselor⁹. Elementul cel mai evident l-a constituit motivul decorativ – benzile verticale de împunsături alungite, mărginite de incizii și intercalate de spații cruțate – care se regăsește pe trei vase fragmentare din siturile mai sus citate. Publicate cu o ilustrație prost realizată, fără scară și fără a fi menționate în text¹⁰, vasele la care ne referim par să fie tot boluri (sau cești?) de mici dimensiuni. La fiecare dintre acestea, decorul acoperă partea păstrată din perete, iar baza, nedecorată (cu o singură excepție), constituie punctul de plecare a ornamentelor, organizate în registre verticale. Aceeași manieră de dispunere a decorului este întâlnită pe vasele monteorene și pentru alte motive decorative – cum sunt, de exemplu, cele la care registrele, separate tot prin linii verticale, sunt umplute cu incizii în rețea (fig. 1/6) sau cu „cârliche” realizate prin împunsături succesive (fig. 1/3). În ceea ce privește forma recipientelor, cu peretele curb, fundul concav și zona de demarcație dintre bază și perete rotunjită, acest procedeu de modelare este specific, în perioada mijlocie a epocii bronzului, olăriei Monteoru¹¹.

Un element insuficient studiat în privința ceramicii menționate, atât din estul Transilva-

niei, cât și din depresiunile subcarpatice externe, îl reprezintă compoziția pasteii vaselor. Nu avem date suficiente pentru a compara și sub acest aspect vasul supus analizei noastre cu descoperirile din zona est-capatică¹².

Castronul de la Poian însumează, așadar, elemente formale care îl recomandă ca aparținând ceramicii din faza Ic3 a culturi Monteoru. Atribuirea sa, anterior, olăriei „Ciomortan” / Costișa pe baza unui singur element, care nu este, oricum, specific unei singure culturi, nu mai poate fi susținută: nu există, deocamdată, un vas de formă asemănătoare, ori având același decor, care să provină dintr-un context clar Costișa.

În această perspectivă se impune și reanalizarea contextului în care a apărut piesa ceramică. După cum aminteam, mormântul de la Poian este singurul considerat a aparținând „culturii Ciomortan”, încadrat ulterior culturii Costișa. În acest mediu însă, nu se cunoaște până în prezent o altă înmormântare asemănătoare celei de la Poian: din contexte funerare sau cultuale aparținând comunităților Costișa de la Poduri-Dealul Ghindaru și Păuleni-Dâmbul Cetății s-au recuperat în special resturi osteologice umane incinerate¹³. Dacă privim în schimb spre arealul monteorean, constatăm că aici inhumarea este predominantă, indivizii fiind depuși în poziție chirchită pe una din laturi și însoțiți uneori de un inventar destul de sărac, constituit din unul-două vase, mai rar din arme și podoabe¹⁴. Și din acest punct de vedere, așadar, complexul funerar de la Poian se apropie mai curând de descoperirile de tip Monteoru decât de cele Costișa. Un argument în plus îl poate constitui, credem, legătura facilă care se poate stabili prin Pasul Oituz cu zona Subcarpatică a Moldovei și distanța mică ce desparte situl de la Poian de nucleul de așezări monteorene din depresiunea Onești¹⁵.

Ceramică de tip Monteoru Ic3 se semnalează și într-un mormânt descoperit întâmplător în 1967 în malul sudic al carierei de piatră de la Sfântu Gheorghe-*Őrkő*¹⁶. Spre deosebire de descoperirea de la Poian însă, înmormântarea de la Sfântu Gheorghe prezintă elemente specifice culturii Schneckenberg¹⁷, defunctul și inventarul fiind așezate într-o cutie de piatră.

Alte materiale ceramice decorate în stil Monteoru au fost identificate în zona intracarpatică în contexte stratigrafice incerte, fie în situri ale altor culturi (Schneckenberg,

Wietenberg)), fie constituind descoperiri izolate. În literatură se regăsesc citate vase sau fragmente de vase monteorene din ceva mai mult de 15 puncte¹⁸, numărul siturilor din care provine și ceramică având caracteristici specifice fazei Ic3 fiind însă mult mai mic; în afara loturilor de la Dalnic, Leț, Sf. Gheorghe-Őrkő și Brașov-Bartolomeu, care prezintă elemente decorative specifice fazei menționate, sunt menționate ca aparținând aceleiași perioade, fără a fi ilustrate, artefacte descoperite la Cernat, Sântionlunca, Pădureni, Merești și Zoltan (vezi fig. 2). Atât cantitatea materialelor din siturile amintite, cât și con-

textele din care provin nu permit o discuție amplă asupra descoperirilor Monteoru din estul Transilvaniei și în special asupra modului în care acestea ajung în zonă.

În cazul mormântului de la Poian, suntem de părere că acesta ar putea documenta o prezentă efectivă a comunităților venite de dincolo de munți, iar interpretarea noastră asupra acestei descoperiri funerare justifică, odată în plus, ideea potrivit căreia în estul Transilvaniei, în debutul perioadei mijlocii a epocii bronzului, situația culturală este acordată la realități venite din spațiul est-carpatic.

Roxana Munteanu

Note / Notes

1. **Székely 1968**, p. 425-426
2. *Ibidem*; **Székely 1978**, p. 26; **Cavruc 1998**, p. 116
3. **Székely 1968**, p. 425-426. Am completat descrierea mormântului cu detalii vizibile în fotografia de la fig. 1 din publicația menționată.
4. Am putut studia obiectul (aflat în colecția Muzeului Național Secuiesc, Sfântu Gheorghe, la numărul de inventar 10022), prin amabilitatea colegului Sándor József Sztáncsuj, căruia îi mulțumim.
5. **Székely 1970**
6. **Zaharia 1970**, p. 65-66; **Muscă 1979**; **Zaharia 1995**, p. 151-152; **Székely 1997**
7. **Cavruc 1999**; **Cavruc 2001**, p. 55-57; **Cavruc 2002**; **Cavruc 2005**. Opiniile exprimate de către autorul citat glisează de la negarea totală a „culturii Ciomortan” la acceptarea unui „grup Ciomortan”, parte a culturii Costișa, grup ce se manifestă în estul Transilvaniei cu o ușoară anterioritate față de descoperirile moldovenesti. Toate descoperirile culturii Ciomortan sunt preluate de grupul Ciomortan, astfel că modificarea istoriografică este mai curând una de natură terminologică.
8. **Munteanu 2010**
9. Analiza noastră s-a bazat pe informații publicate, în lipsa unor indicații referitoare la locul de păstrare a materialelor, acestea dovedindu-se dificil de identificat. În afara castronului de la Poian, singurul vas pe care l-am putut analiza direct din cele ilustrate este cel de la Bogdănești, ilustrat la fig. 1/6, aflat în expoziția de bază

a Muzeului Municipal Onești, inclus aici ca exemplu pentru maniera de realizare a decorului și nu pentru că ar reprezenta o analogie exactă pentru piesa de la Poian.

10. **Buzdugan 1968**, p. 105, fig. 2/3; **Florescu, Buzdugan 1972**, p. 138, fig. 28/5; **Zaharia 1990**, fig. 11/2.

11. Ca observație generală, spre deosebire de acestea, ceștile și bolurile Costișa au, în cea mai mare parte, baza plată.

12. Deoarece urmărirea compoziției pastei pentru stabilirea atribuirii culturale trebuie să țină seama de mai multe variabile, printre care sursele de materii prime, amestecul și raportul elementelor componente, mediul de zacere a obiectului și starea de conservare a acestuia. De cele mai multe ori, toate aceste date lipsesc din publicații.

13. **Munteanu 2010**, p. 108-109, cu bibliografia anterioară.

14. **Motzoi-Chicideanu 2000**, p. 121-123; **Munteanu 2010**, p. 105-107.

15. Distanța dintre Poian și Bogdănești este de mai puțin de 50 km în linie dreaptă.

16. **Székely 1970b**, p. 205.

17. **Székely 1997**, p. 40-44.

18. Atât unele decorate în manieră specifică Ic3, Ic2, II, cât și altele, la care încadrarea într-o fază sau alta nu este posibilă: **Zaharia 1990b**; **Cavruc 1999**, p. 14 și fig. 1.

Bibliografie / Bibliography

Buzdugan 1968

BUZDUGAN C-TIN, *Descoperiri arheologice în depreșiunea Onești, în Carpica*, I. Bacău. 1968. p. 103-107.

Cavruc 1998

CAVRUC V. (red.), *Repertoriul arheologic al județului Covasna, Sfântu Gheorghe*, 1998.

Cavruc 1999

CAVRUC V., *Considerații privind situația etnoculturală în sud-estul Transilvaniei în epoca bronzului mijlociu*, în *Angustia*, 4, Sf. Gheorghe, Editura Angustia, 1999, p. 13-41.

Cavruc 2001

CAVRUC V., *Legături între Moldova și Sud-Estul Transilvaniei în bronzul mijlociu*, în CAVRUC V., DUMITROAIA GH. (coord.), *Cultura Costișa în contextul epocii bronzului din România*, Piatra-Neamț, Editura „Constantin Matasă”, 2001.

Cavruc 2002

CAVRUC V., *Noi considerații privind grupul Ciomortan*, în *Angustia*, 7, Sf. Gheorghe, Editura Angustia, 2002, p. 89-98.

Cavruc 2005

CAVRUC V., *The Ciomortan Group in the light of new researches*, în *Marmatia*, 8/1, Baia Mare, 2005, p. 82-91.

Florescu, Buzdugan 1972

FLORESCU M., BUZDUGAN C-TIN, *Așezarea din epoca bronzului de la Bogdănești (jud. Bacău). Raport amplu asupra cercetărilor arheologice efectuate în anii 1959-1962*, în *ArhMold*, VII, Iași, Editura Academiei, 1972, p. 103-205.

Motzoi-Chicideanu 2000

MOTZOI-CHICIDEANU I., sub voce *Mormânt*, în *EAIVR*, III (M-Q), București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 117-131.

Munteanu 2010

MUNTEANU R., *Începutul bronzului mijlociu în depresiunile marginale ale Carpaților Orientali*, în *BMA*, XXIV, Piatra-Neamț, Editura „Constantin Matasă”, 2010.

Muscă 1979

MUSCĂ T., *Unele observații în legătură cu fenomenul cultural Ciomortan*, în *Apulum*, XVII, Alba-Iulia, 1979, p. 87-89.

Székely 1968

SZÉKELY Z., *Contribuții la problema începutului epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, 19, 3, București, Editura Academiei, 1968, p. 423-428.

Székely 1970a

SZÉKELY Z., *Cultura Ciomortan*, în *Aluta*, I, Sfântu Gheorghe, 1970, p. 71-76.

Székely 1970b

SZÉKELY Z., *Contribuție la cunoașterea prelucrării metalelor la începutul epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, 21, 2. București, Editura Academiei, 1970, p. 201-208.

Székely 1978

SZÉKELY Z., *Contribuții privind epoca bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *Aluta*, VIII-IX (1976-1977), Sfântu Gheorghe, 1978, p. 25-36.

Szekely 1997

SZÉKELY Zs., *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *BibIThr*, XXI, București, 1997.

Zaharia 1970

ZAHARIA E., *Probleme al epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *Aluta*, I, Sfântu Gheorghe, 1970, p. 63-69.

Zaharia 1990a

ZAHARIA E., *La culture de Monteoru. Sa deuxième étape de développement à la lumière des fouilles de Sărata Monteoru (dep. de Buzău)*, în *Dacia*, N.S., XXXIV, București, Editura Academiei, 1990, p. 23-51.

Zaharia 1990b

ZAHARIA E., *Descoperiri ale culturii Monteoru în sud-estul Transilvaniei*, în *ThD*, XI, București, 1990, p. 33-37.

Zaharia 1995

ZAHARIA E., *Cultura Ciomortan*, în *Comori ale epocii bronzului din România*, București, 1995, p. 151-152.

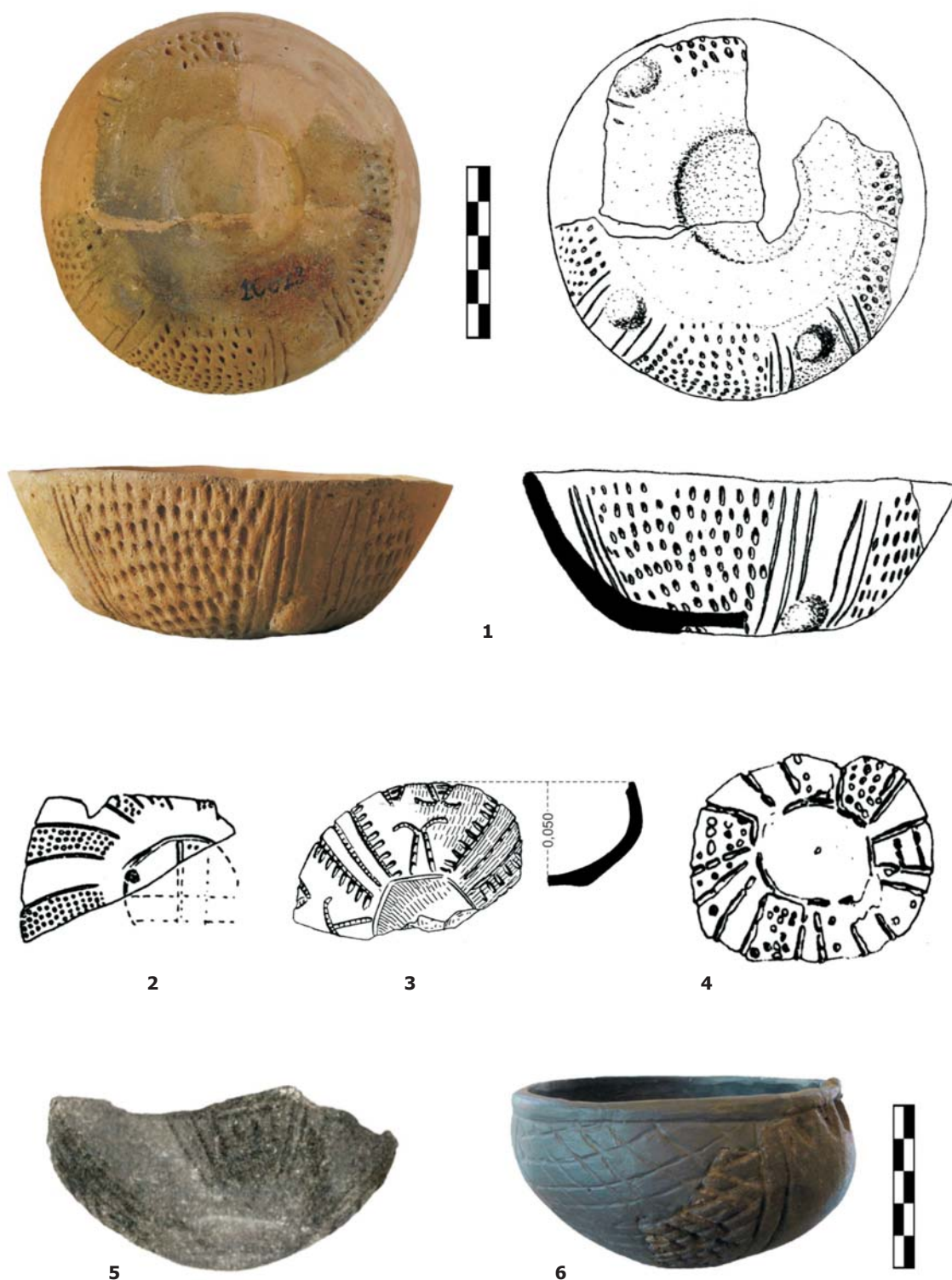

Figura 1 / Figure 1

Castronul din mormântul de la Poian (1), Ceramică Monteoru Ic3 de la Sărata Monteoru (2), Bogdănești (3, 4, 6) și Răcăuți (5). 2: după Zaharia 1990a; 3, 4: după Florescu, Buzdugan 1972; 5: după Buzdugan 1968; 2, 4, 5 – fără scară
 The bowl found in the burial from Poian (1), Monteoru Ic3 pottery from Sărata Monteoru (2), Bogdănești (3, 4, 6) and Răcăuți (5). 2: apud Zaharia 1990a; 3, 4: apud Florescu, Buzdugan 1972; 5: apud Buzdugan 1968; 2, 4, 5 – not to scale.

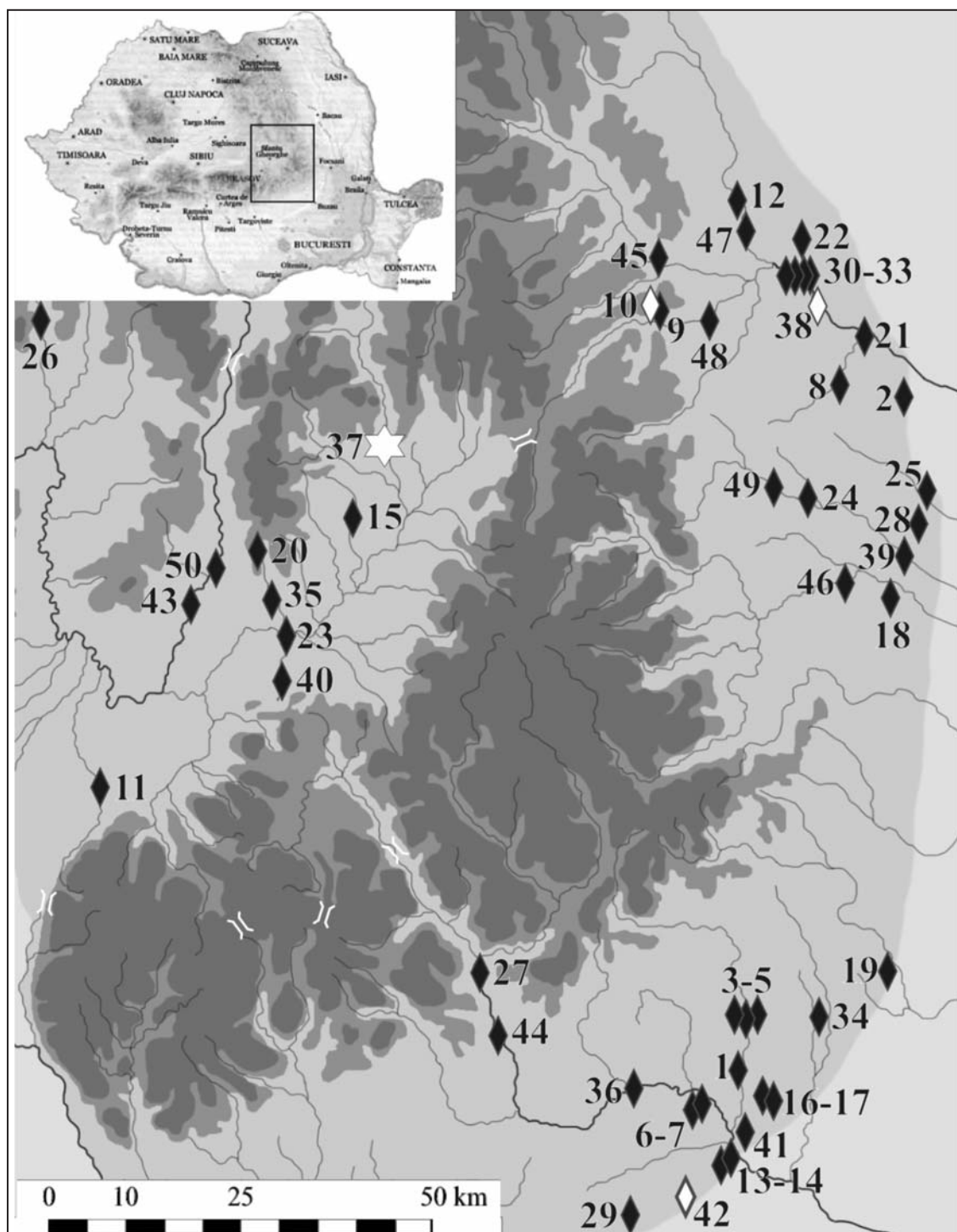

Figura 2 / Figure 2

Descoperiri Monteoru Ic3 în sud-estul Transilvaniei și zonele învecinate (siturile din care provin materialele ilustrate la fig. 1 au fost marcate diferit):

Monteoru Ic3 discoveries from south-eastern Transylvania and the neighbouring areas (the sites from which the materials illustrated in figure 1 are were marked differently)

1. Aldeni-Țurțudău; 2. Angheliești-La Cetate; 3. Băești-Lunca Băeștilor; 4. Băești-Podul Tabacului; 7. Berca; 6. Berca-Fosta mănăstire Berca; 8. Bogdana (fost Livada); 9. Bogdănești-Dealul Balica; 10. Bogdănești-Todoscanu; 11. Brașov-Cartier Bartolomeu; 12. Brătîla-Coasta Făgetului; 13. Cărlomănești-Cetățuia; 14. Cărlomănești-La Arman; 15. Cernat-Pământul lui Robert; 16. Cernătești-Cetățuia; 17. Cernătești-Valea Malului; 18. Clipcești-La Cetățuia; 19. Coțatcu; 20. Dalnic; 21. Florești-Marginea nordică a satului; 22. Gura Văii-Poiana Mirăuți; 23. Leț-Dealul Cetății; 24. Livezile; 25. Mănăstioara-Cetățuia; 26. Merești-Peșterile din Cheile Vârghișului; 27. Miăjet; 28. Muncelu-Cetățuia; 29. Năeni-Zănoaga; 30. Onești-Borzești; 31. Onești-Malu; 32. Onești-Slobozia/Podeac; 33. Onești-Varniță; 34. Pârscov; 35. Pădureni; 36. Petrișoru-Muchia Băjenarului; 37. Poian-Panta de Piatră; 38. Răcăuți-La Rupturi; 39. Repedea-Cetățuia; 40. Sântionlunca; 41. Săpoca; 42. Sărata Monteoru-Cetățuia; 43. Sfântu Gheorghe-Piatra de Veghe; 44. Târcov-Piatra cu Lilieci; 45. Târgu Ocna-Podei; 46. Terchești-Chițita; 47. Vișoara; 48. Vișoara-Docmana; 49. Vizantea-Cetățuia; 50. Zoltan-În marginea de nord a satului.